

2009-07-15

ISILTASUNAREN GERRAOSTETIK GERRARI BURUZKO AUTOBIOGRAFIARA

ANA TOLEDO LEZETA

Deustuko Unibertsitatea

1964ra arteko gerraostean zehar sorturiko eleberrigintza dut mintzagai nagusi. Orduan argitaratu zen Hego Euskal Herrian gerrateko egunen berri ere ematen zuen lehen eleberria.

Gerra-garaian bertan, "Mendi-lauta" goitzenaz baliatuz, Domingo Arrutik "Loretxo" (1937) argitaratu zuen *Eguna* egunkariaren orrialdeetan. Toma Agirrek, berriz, *Uztaro* (1937). Toma Agirrerren eleberria ez bezala, Arrutirena gerra egunetan kokatzen da. Folletoi gisa argitaratua, badu folletoi kutsurik ere: guraso karlista aberatsek beren alaba Loretxo Madrilgo udatiar handiki batekin ezkondu nahi luketen arren, honek Yon maite du. Gerra-egunetan kokatutako kontaketa izan arren, ez dago gerraren kronikarik. Besterik da testuak jasotzen duena: beren maitasun-istorioa bizi izateko bi gaztek dauzkaten oztopoen gainditzea, gerrako gorabeherak direla eta. Berez, kontatuak izatera iristen ez diren gerrako gorabeherak izango dira eragozpenak gainditzea lortuko dutenak.

Gerraostean euskal adierazpen literarioa isildu egiten da Hego aldean. 1946. urte arte itxaron beharko da narratiban lehen argitalpenarekin topo egiteko eta argitalpen-lekua atzerrian kokatzen da: Buenos Aireseko Ekin argitaletxea. Urtebete lehenago argitaratua zuen Telesforo Monzonek *Urrundik* (1945) poema-liburua Mexikon. Joseba Andoni Irazusta tolosarraren *Joñixio* (1946) da Ekin argitaletxeak kaleratzen duen eleberria. Atzerriratu diren pertsonaiak mamitzen ditu Irazusta atzerriratuak, baina motibo desberdinek eragindako atzerriratzeak aurkezten ditu. Lehenbiziko eleberrikoa bizimodua irabazi beharrak ekarri zuen berekin, bigarrena, berriz, gerra zibilak. 1950ko *Bizia garratza dan* Andoni Uriaurre eta Ander Zubiburu atzerriratuen gorabeherak jarraitzen ditu. Gerrak errotik moztu du beren bizitza. Gerrak "elbarriturik" utzi ditu eta Kolonbiako erbestaldiak erakusten du zorigaitzera kondenaturik daudela. Bestalde, Joseba Eizagirre tolosar atzerriratuak eleberri bakarra idatzi zuen *Ekaitzpean* (Ekin, Buenos Aires, 1948). Eleberriko jazoerak 36ko gerra-garaian kokatzen dira, baina ez du gerraren kronikarik egiten, liburuak antzerkitik gehiago baitu, narratibatik baino. Gertaleku den Aitzondo baserrira noizbehinka ate-joka datorren gertaera baino ez da gerra, bertako bizilagunen bizimodua astinduko duen arren. Irazustak bezala gerra madarikatu eta, gerraren eragin kaltegarriak jasaten dituzten pertsonaiei ematen die bizitza.

50. urteen inguruan hasten da berriro plazaratzen euskal adierazpen literarioa Hego aldean. Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu* (1949) idazlan poetikoa da lehen emaitza. Hurrengo urtean lehen eleberria, eleberri laburra: Jon Etxaideren *Alostorrea* (1950). Handik bost urtera, berriz, egile beraren *Joanak-joan* (1955). Eleberri historikoa lantzeari ekin zion bi idazlanotan eta aurrerantzean ere eleberri-mota horri eutsiko dio, baina iragan hurbilean bizi izan duen gertaera historiko dramatiko nagusira, 36ko gerrara ez du joko bere kontaketak osatzeko. Ezta Jose Antonio Loidik ere: nahiago du *Amabost egun Urgain'en* (1955) eleberriaren bidez euskal polizi eleberriari lehiatila irekitzea. Ezta Txillardegik ere, nahiz eta adinarengatik gerraren oroitzapenen bat izateko modua eduki. Txillardegik gogoeta sakonetan

barneraturik dabiltzan euskal eleberrigintzako lehen pertsonaia gatazkatsuak ekarriko ditu, *Leturiaren egunkari ezkutuan* (1957) eta *Peru Leartza'kon* (1960). Barnean daramaten gatazka, ordea, ez da Gerra Zibilak eragina.

Gerra Zibilaren egunetan kokatzen eta gerraren gordintasuna eta krudelkeria erakusten duten pasarteak jasotzen lehena Sebero Altube izan zen. *Laztantxu eta Betargi* argitaratu zuen Baionan, 1957an eta A. Lertxundi ezizenez. Istorioak Laztantxu eta Betargi pertsonaiak aurkeztu eta, senar-emazte zoriontsuak data jakin batean kokatzen ditu: 1936ko uztailaren 18a. Hortik aurrera gerraren txinpartek harrapatuko dute gertaeren garapen-leku den Arrasturi, harik eta Betargi fusilatzen duten arte. Laztantxuk Arrasturitik Donostiara ekarri zituzten mutil hauen destinoa zein izan den jakiteko egindako gestioak testura ekartzeaz gain, beste fusilamendu eta sarraski batzuei ere egingo die tarte, harik eta kontalariak gertaeren kontaketa amaiara eman eta ateratzen dituen ondorioak jasoaz idazlana ixten duen arte.

Gerrari buruzko hurrengo berriak ere atzerriratu baten eskutik eta atzerritik datoz: Martin Ugaldek Venezuelan eman zuen argitara *Iltzailleak* (1961). Bost ipuinez osatua, lehenak, "Gizeraillta"k, gerra garaiko oroitzapenak dakartza.

1964an argitaratuko da lehenbiziko aldiz Hego Euskal Herrian gerrateaz diharduen lehen kontaketa: Sebastian Salaverriak idatzitako autobiografia da. Autobiografia hori egilearen haurtzaroko oroitzapenekin hasi eta, gerra-egunetaraino heltzen da, gerrate horretan egindako ibilerak kontatzeko, harik eta zauritua izan ondoren eta zauriotatik osatu ostean, gerrarako gehiago ez dela gauza medikuek epaitzen duten arte. Geroztik izan duen bizimoduaren berri laburra emanaz ixten du idazlana. Hegoan argitaratutako lehen kontaketa honek lehenbiziko aldiz altxatuen bandoko ibilerak kontatzen ditu; izan ere, Sebastian Salaverriari soldadutza egitea suertatu zitzaion egun haietan eta hortik eratorri zen gerrara joatea. Ordu arte gerrako berriak jaso zituzten kontaketak, nahiz honek ekarritako ondorioez jardun zutenak beste alderditik ikusia zuten gaia.

AIPATUTAKO TESTU NARRATIBOAK

Altube, Seber (1979): *Laztantxu eta Betargi*, Editorial Lur, Donostia.

Eizagirre, J. (1948): *Ekaitzpean*, Editorial Ekin, Buenos Aires.

Etxaide, Jon (1950): *Alos-torrea*, Itxaropena, Zarautz.

Etxaide, Jon (1955): *Joanak-joan*, Itxaropena, Zarautz.

Irazusta, Joseba Andoni (1946): *Joanixio*, Editorial Ekin, Buenos Aires.

Irazusta, Joseba Andoni (1950): *Bizia garratza da*, Editorial Ekin, Buenos Aires.

Loidi, Jose Antonio (1955): *Amabost egun Urgain'en*, Itxaropena, Zarautz.

Mendi-Lauta (1937): "Loretxo", *Eguna*, II-14, II-18, II-21, II-27, III-3, III-6, III-7, III-11, III-16, III-20, III-21.

Salaverria, Sebastian (1964): *Neronek tirako nizkin*, Auspoa, 38, Donostia.

Txillardeggi (1957): *Leturia-ren egunkari ezkutua*, Euskal idaz-lanak, Bilbao.

Ugalde, Martin (1985): *Hiltzailleak*, Erein, Donostia.